

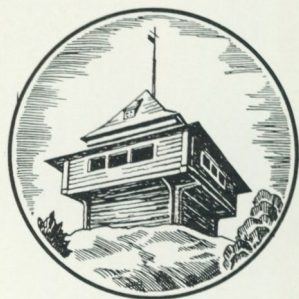
Fataburen 1978

Fataburen 1978

Resa i Sverige

Fataburen

1978

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Jonas Berg
Redaktionssekreterare: Berit Nordin

Pärmens framsida: "På en Gotländsk Järnväg". Gouache av
Erik Tryggelin, 1907. Nordiska museet.

Pärmens baksida: Laverad teckning från 1837 av okänd konstnär.

© 1978 Nordiska museet och respektive artikelförfattare

Tryckt hos Berlings, Lund 1978

ISBN 91 7108 154 2

Vägvisare och reskartor

Bo G. Nilsson

"... en god Vägvisare och tydelige Väg-Chartor äro omistelige".
Jacob Faggot i "Approbation" till
Georg Biurmans "Wägvijsare ..." 1743

Resehandböcker, eller vägvisare, som innehöll uppgifter om avstånden mellan olika orter, vägarnas kvalitet, terrängens beskaffenhet m.m fanns redan under den romerska kejsartiden. De kallades *itineraria adnotata*, "kommenterade vägbeskrivningar, till skillnad mot *itineraria picta*, "vägbeskrivningar i bild", dvs. kartor. Här nedan skall behandlas den äldre typ av vägvisare och reskartor, som fanns i Sverige fram till järnvägarnas och Turistföreningens genombrott i slutet på 1800-talet.

Vägvisarna

De äldsta nordiska vägvisarna stammar från medeltiden och beskrev huvudsakligen pilgrimsvägar. Vägens längd och övernattningsmöjligheter i kloster och på andra ställen angavs. Den isländske abboten Nikolás Bergsson skrev på 1150-talet "Leiðarvísir", som detaljerat beskriver resan från Island via Norge och Danmark till Jerusalem. Flera sådana pilgrimsvägvisare är kända från Norge och Danmark och en från Sverige.

En delvis annan karaktär hade "Itinerarium de Brugis", som utgavs på 1400-talet och förtecknade resvägar från Brügge till alla viktigare europeiska och levantiska orter. Flera resvägar berörde de nordiska länderna. Denna vägvisare gav det största utrymmet åt handelsvägarna även om vissa pilgrimsvägar tillfogades.

I Tyskland publicerades under 1500-talet

och början av 1600-talet en hel rad vägvisare, "Reysebüchlein"; den betydelsefullaste var Gerhard Mercators "Allgemeine oder General-Reyssbuch vnd Wegweiser", som utkom i ett flertal upplagor efter 1597. Det dröjde dock till 1600-talets senare del innan den fick några svenska efterföljare. Orsaken till det var att Sverige först fr.o.m. 1649 fick någon motsvarighet till kontinentens postdiligenser, nämligen ett ordnat gästgivar- och skjutsväsende. I Sverige befordrades posten med ryttare, varför resandet inte kunde organiseras med postbefordringen som grundval. I stället krävdes en särskild organisation och den fick sitt genombrott efter 1649. De svenska resehandböcker och vägvisare, som producerades fram till järnvägarnas genombrott i slutet på 1800-talet, var intimt sammanknippade med och utformades med tanke på den särregna reseorganisation som gästgivar- och skjutsväsendet utgjorde.

I samband med att skjutstaxorna reglerades i mitten på 1600-talet påbörjades en allmän uppmätning av de svenska vägar. Milstolpar sattes upp längs vägarna med exakta avståndsuppgifter. På grundval av dessa uppgifter kunde statstjänstemännens reseräkningar kontrolleras. Bönder och gästgivare visste hur stor skjutsavgift de kunde fordra. De privata resenärerna kunde i förväg beräkna hur mycket deras resor skulle kosta.

Avståndsuppgifterna mellan gästgivar-

ITINERARIUM,
eller
Wägböck.
Öfver alle de största och Förmästa
Landswägar uti Dannmarks Rijk.
Anno 1688 den 25 Maj.

Titelbladet till Gripenhielms "Itinerarium eller Wägböck...", 1688. Uppsala universitetsbibliotek.

gårdarna och städerna längs rikets huvudvägar blev därför stommen i alla vägvisare och resehandböcker under 200-årsperioden 1650–1850.

De första av de sammanställningar av avståndsuppgifter som nu började göras kom att förbli otryckta. Det gäller såväl den tidiga "Uplandz Wäge Book" 1652 som landshövding Johan Hoghusens "Wägwijsare" för svenska armén 1697. Det gäller även "Itinerarium eller Wägböck Öfver alle de största och Förmästa landswägar uti Sweiges Rijke Anno 1688 den 25 Maj" som överdirektören för lantmäteriet Carl Gripenhielm tillägnade Karl XI. I denna lilla och prydligt inbundna volym förtecknades avstånden längs 20 av Sveriges huvudvägar. Avstånden mättes i hela mil, 1/4 mil, 1/8 mil och alnar.* Innehållet utgör en måttstock på hur långt lantmäteriets väg-

* För uppgifter om hur lång milen har varit vid skilda tider och i olika bygder, se Jansson, S. O., Måttordbok, Stockholm 1950.

mätningar avancerat. Gripenhielm ber i förordet om ursäkt för vägbokens "korthet och ofullkomlighet, emedan man intet ännu över alla vägar uti riket en så noga uppsats, som sig bör, haver inbekomma kunnat". Så snart uppgifterna blir klara utlovar Gripenhielm en ny vägvisare åt kungen. Gripenhielm avled dock redan år 1694.

Redan 15 år tidigare hade emellertid den första tryckta vägvisaren sett dagens ljus i Sverige. Det var gymnasieboktryckaren Boëtio Hagens "Uthförliger Wägh-Wijsare På alle förnehmste Städer genom hela Tyskland, Franckrijk, Swerige och Danmarck" (Västerås 1679). Nio sidor i volymen upptar avståndsuppgifter utefter svenska huvudvägar. Hagen hade emellertid inte kunnat utnyttja lantmätarnas pågående mätningar utan han hade måst ta avstånden efter Piscators "Land-tafla". Han beklagar sig i förordet också över att han rest så litet i Sverige.

Vida bättre än Hagens var D. J. Vatkys

svenska och tyska vägvisare. Vatky var postkommissarie i Stralsund, inom det dåtida svenska riket. Han var mycket väl förtrogen med Sverige och svenska reseförhållanden. Till sina vägbeskrivningar fogade han uträkningar för skjutskostnaden mellan olika orter. Han gav konkreta uppgifter om vägarnas skiftande kvalitet, liksom om hästar och gästgivargårdar i olika landskap. Han angav ibland alternativa resvägar och han upplyste om sevärigheter längs vägarna. Roande är den tysk-svenska reseparlör som ingår i boken. De utländska resenärerna fick här lära sig att konversera med svenska skjutsbönder och gästgivare: "Dräng gör Wangen (Slädan) ferdig" - "Ja, det skall skie"; "Huru långt hafwer man till

nästa gästgifwaregård?" - "Två Mijl"; "Ähre hästarne goda?" - "Ja, dhe äre wähl små, men dee ähro stadiga"; "Ähr det gått effter Hästar?" - "Ja, när han spenderar en Pipa Toback, så får han snart Hästar"; "Hwad betyda thee Påhlar, som stå i Wägen?" - "De betyda fierndehl-, half- och heela Mijhler".

Kungliga bibliotekets exemplar av Vatkys vägvisare är tryckt 1703. Emellertid utkom redan 1696 en första upplaga av samma verk. Uppgifterna i denna upplaga utnyttjades av P. A. Lehmann i hans europeiska vägvisare "Die Vornehmst. Europaeischen Reisen" (1703). Lehmann kopierade Vatkys vägbeskrivningar och uträkningar av skjutskostnader. Även en del

Then Swänske
ULYSSES
Eller
En nyttig
Rese = Book:
Innehållandes
Christeliga och Andächtiga
Böner för the Wäg- och Sjö-faran-
de/ med Doct. Avenarij Morgens-
och Aftron-Signelser; Som ock
några gubeliga Psal-
mer: Joh. J. Sunstgen
Tillijta med en 1724.
Wäg = Wisfare
Öfwer Sverige och the under lig-
giande Provincier,
I Wällmening
Til thetas Resas så beynnande i fort-
främjande/ som ock ändande inrättade
af
Gudz Ord; aldrearingaste Arbetare för Hen-
nes Maj:ts Rikz Ende. Droringens Öf-
Regemente til Häst /
Peter O. Barmarck.
Cum Gratia & Privilegio S. R. M.
J O E H E B O R G
Tryckt hos Zacharias Hagemann Åhr 1709.

Ur "Then Swänske Ulysses", 1709. Titelblad och sida med avståndsuppgifter mellan gästgivargårdarna. Kungl. Biblioteket.

Wägwijsare. 41

Från Lund och Cimbrishambn.

	Mil.	M.	Qlmar
Til Dalby	1		
Til Siöbo	1	1	
Til Tränds	1	3	
Til Cimbrishambn	2	2	
Summa 6 2			

Wägen från Cimbrishambn/ til CarlsCrona.

Til Nörrum	1		
Til Maglehem	1	3	
Til Åhus	2		
Til Siädderj	2		
Til Notri	1	1	
Til Åsarum	1	2	
Til Hoby	2	1	
Til Listerby	2	1	
Til CarlsCrona	2		
Summa 16			

Wägen från CarlsCrona/ til Christianstad.

Til Listerby	2	1	
Til Åhus	2	2	
Til Hoby	2	1	
Til CarlsCrona	2		

Til

av sevärdheterna medtog han, men reseparlören lämnade han åt sidan. Lehmanns arbete utkom i ständigt nya upplagor under 1700-talet och medfördes säkert av många utländska resenärer i Sverige.

Redan 1709 utgav P. O. Warnmarck i Göteborg nästa svenska vägvisare; "Then Swänske Ulysses ...". Det var den första tryckta vägvisare som systematiskt utnyttjade lantmätarnas vägmätningar. Allt tyder på att Warnmarck haft Gripenhielms otryckta vägvisare från 1688 till hands vid arbetet. Vägbeskrivningarna kommer i samma ordning och med samma uppgifter som hos Gripenhielm. Liksom Gripenhielm anger han vägvärdständer i hela, 1/4-dels och 1/8-dels mil samt alnar. Till Gripenhielms 20 vägbeskrivningar har Warnmarck emellertid fogat ytterligare ca 130 stycken, vilket belyser vägmätningarnas framsteg under tiden 1688–1709. Möjligen har Warnmarck även kunnat utnyttja den ovan nämnda Johan Hoghusens vägvisare för svenska armén, som utarbetades på grundval av ett mycket stort antal vägmätningar på 1680- och 1690-talen. Warnmarck publicerade också gästgiveriförordningen av år 1664 som bilaga. Större delen av vägvisaren upptogs dock av böner och psalmer för resande. Bönerna speglade resandets svårigheter vid denna tid: man hoppas slippa stenig eller slipprig väg; man ber försynen bevara en från djup sömn så att man inte faller av hästen eller vagnen och bryter nacken av sig. Här följer en karakteristisk passage:

"Nu O Jesu; iag körer uppå; wälsigna min resa, at mitt restyg icke går sönder, och hästarna uptröttna under wägen. O Jesu; iag körer uppå; låt mig få komma wäl fram til bys, och få fågna mig utaf wettigt och tjänstactigt folck. Låt mig icke fara på den wägen ther iag på falla eller iag mig på stenar stöta må: utan led mig på then rätta stigen, för mina fienders skull."

I noter till vägbeskrivningarna angav Warnmarck sevärdheter, historiska fakta m.m. Att denna vägvisare verkligen använts kan man se av KBs exemplar av boken, där rättelser och marginalanteck-

ningar införts så sent som på 1780-talet. Dock blev den aldrig riktigt känd i bredare kretsar.

Det ökade behovet av vägvisare och resehandböcker under 1700-talet kom i stället att fyllas av Georg Biurmans "Vägvisare til och ifrån alla städer och namnkunniga orter uti Svea- och Göta-Riken samt Stor-Förstendömet Finland" 1743. Biurmans vägvisare var ingalunda "det första, som i dymål här i landet utkommit", som Jacob Faggot påstod i företalet. Förutom ovan nämnda arbeten hade matematikprofessorn i Lund Daniel Menlös bit för bit publicerat en vägvisare med avståndstabeller i almanackan från Stockholms horisont 1736–1745. De tidigare arbetena hade emellertid inte varit tillräcklig spridda (ett par var ju tryckta utanför det egentliga Sverige), vilket Georg Biurman själv erfarit under sina resor i Sverige. Han säger i inledningen:

"Anledning at tänka på detta Arbete, har varit den olägenhet och kostnad, jag under åtskilliga mina resor hafver måst förfara, af okunnighet om belägenheten och rättaste vägen til och ifrån de Orter jag velat besöka; och tvärt om den förmon och besparing man verkligen kunnat hafva igenom de Landskaper, hvaröfver Rese-Beskrifningar och någorlunda tilförlätelige Vägvisare funnits."

Biurmans arbete fick särskilt kungligt privilegium och förord av den då nybildade Vetenskapsakademien. För de framträngande empiriska vetenskaperna var resor inom landet för att samla data en huvudpunkt. Akademiens sekreterare Jacob Faggot skrev därför i företalet:

"Kongl. Svenska Vetenskaps Academien har, med särdeles nöje och välbehag, emottalit det vackre arbete, som Herr Ingeriuren Biurman, ej mindre til Academiens än det Allmännas gagn, sammanfattat öfver Landsvägarna i vårt kära Fädernesland; Ty vårt hemwists känning, dess natural Historia, dess förmoner, skick och belägenhet, äro de ämnen, som Kongl. Vetenskaps Academien, bland annat satt sig före at uppodla; Men sådant låter bäst göra sig, genom

Mittelt.	
Bors	2 -
Preslegården	2 -
Carlstad	1 1/2
§ 5. Vägen genom Kiöping till Bergslagen.	
fr. Stockholm - til	7 -
Kiöping § 1. (k)	3 1/2
Gälby	- 1 1/2
Gäslarbo (l)	- 1 1/2
Tommesbo	- 1 1/2
Skinkatteberg (m)	1 1/2
Wik	2 -
Och så vidare i denna Bergslagen.	
§ 6. Vägen genom Westerås till Bergslagen.	
fr. Stockholm - til	10 1/2
Westerås § 1. (n)	10 1/2
Hallstad	- 1 1/2
Hemmingsbo	- 1 1/2
Ösby	- 1 -
Hällbeck	- 1 1/2
Norberg (o)	1 -
Och sedan vidare till Bruken och Grufvorne i denna Bergslagen.	
til Norberg och den öfrige Bergslagen dertill äro Järnbruten, uti Järnboe Coehn: Hålfers, Herf, Kalls. I Älsjö Coehn Engelsberg, Orsted och Trummelbo. I Samnäs Coehn: Berede, Redhammar, Jernmans eller Esselingsberg och Danneberg.	
(c) I denna Coehn äro den besta Norrboas Järnbruten, samt Bruken: Berede, Gålls, Wållanförst, Jagerstad, Simbo och Suce för de Wägsge Bruk.	

Ett uppslag ur *Burmans vägvisare 1743*. Kungl. Biblioteket.

väl anstälta resor, i Fädernes orten: hvarvid en god Vägvisare och tydelige Väg-Chartor äro omistelige."

Själva vägvisaren bestod av två delar, den första upptog vägarna med utgångspunkt från Stockholm och den andra vägarna med utgångspunkt från de städer, "där landshöfdingarna hafva sina säten". Hela Sverige och Finland täcktes för första gången. Avstånden angavs mellan gästgivargårdar och mellan städer. Det minsta avstånd som utsattes var 1/8 mil. Därtill kom en mängd uppgifter om färjor, skjuts-taxor och sevärdigheter (kungsgårdar, bruk, hälsobrunnar, gods). Burmans vägvisare blev mycket spridd. Första upplagan trycktes på nytt 1757. En andra förbättrad upplaga utkom 1768 (nytryck 1776). Vi kan räkna med att de stora svenska resenärererna omkring mitten och andra hälften av 1700-talet reste med Burmans vägvisare i fickan. Det bör vara den som Hülphers syster på när han i sin resebeskrivning över Dalarna säger: "Under resan berättades åtskilligt af den nu medföljande väg-wisaren."

4 CAPITLET, **Wägarna ifrån Stockholm, til Städerna och Bruken uti Salsbergs, Ålvelstad och Koppar Bergslagerna.**

Mittelt.	
§ 1. Öfver Sala och Hedmora til Falun.	
fr. Stockholm - til	12 1/2
Barkarby	# 1 1/2
Tibble	# 1 1/2
Granskrog	# 2 -
Furby (a)	# 1 1/2
Wånåbo	# 1 1/2
Carlyell, Wad (b)	1 1/2
Terna	# 1 1/2
Källad	# 1 -
Sala (c)	- 1 1/2
Brodbo	# 1 1/2
Brunbäck (d)	# 2 1/2
Grådo	# 1 1/2
Hedmora (e)	- 1 1/2
Upbo (f)	# 1 1/2
Strand	# 1 1/2
Falun	# 2 -
(a) På andra sidan enlytturbo går vägen öfver Örnånebro är Sälma Skåfäst, wägsledet är 1/4 mil.	
(b) Här man refer till Stockholms äro äro äro samma Sälma; men andra Skåfästare-gårdar ell. emäter, neml. ifrån Terna till Essäfte 1/2 m. längd, och sedan till Furby 1/2 mil.	
(c) Strån sals till Sala eller Sälma Skåfäst är 1/2 mil. Ut till Sälma äro Järnbruten: Horn-dal och Smetbo.	
(d) Den fem mil denna Wägarna refer till Ålvelstad har från Hornbeck 1/2 mil.	
(e) En Wäg ifrån Hedmora är Öfverbräns Koppargruften och Serf, samt uti Hedmora Coehn Skåfäst, Daresjögruvan och Skellebo. Järnål Järnbruten: Nörensbrut, Zurro, Trectic och Jämsgräs.	
(f) Här i Skåfäst Coehn är Koppargruften Sälma, och uti Ålvel Coehn Bruken: Öfverbräns, Jämsgruvan och Öre.	

Burmans vägvisare dominerade således fram till början av 1800-talet. Ännu 1810 rekommenderades den i en utländsk resehandbok som den bästa vägvisaren över Sverige. Den kunde dock med fördel kompletteras med Bengt Holméns år 1765 utgivna vägvisare över Sverige och Finland. Där fanns skjutsavgifterna uträknade i ett par stora tabeller, en för kopparmynt och en för silvermynt. Avgifterna uträknades för sträcker upp till tio mil och för en till 12 hästar. Men främst kompletterades Burman av de regionala vägvisare som nu började komma. År 1763 publicerades en "Wäg-Wisare genom Södermanlands Höfdingedöme" (nytryck 1768; ny upplaga 1788); år 1772 kom en vägvisare genom Stockholms län. En vägvisare som utarbetades år 1765 över Västernorrlands län förblev uttryckt. För Skåne publicerade J. L. Gillberg en vägvisare som bihang till sin beskrivning över Malmöhus län (1765). Slutligen gjorde Olof Insulander en vägvisare genom Gävleborgs län som trycktes 1795. Av dessa är Insulanders den mest innehållsrika med mycket utförliga an-

Titelbladet till "Wäg-wisare genom Stockholms Höfdingedöme", 1772. Nordiska museet.

ler utdrag ur gällande författningar om skjuts- och gästgiveriväsendet från 1734 och framåt. Därpå följer i fyra avdelningar vägbeskrivningar genom hela Sverige och Finland. Vid varje gästgivargård anges hur många hästar av olika kategorier (håll-, gästgivar- och reservhästar) som finns samt om gästgiverierna har övernattningsmöjligheter och matservering. Avstånden uppges från håll till håll och mellan städerna. Där broar och färjor finns uppges taxan för överföring av olika slags fordon, resenärer och bagage. Till den 498 sidor tjocka vägvisaren är fogat ett utförligt ortsregister om 55 sidor.

Under 1800-talet följde så en hel rad större och mindre vägvisare. Det skulle

föra för långt att referera alla; somliga täckte hela landet, andra var inriktade på någon viss landsdel. Särskilt förtjänar "Handbok för resande" (utgiven från Georg Löwegrens boktryckeri i Göteborg år 1815; andra upplagan 1820–1822) och Abr. Bohlins "Handbok för resande i Sverige" (1838) att nämnas. Förutom de gängse vägbeskrivningarna innehöll den första upplagan av Löwegrens Handbok en mängd förnumstiga råd och regler för resande, varav många knappast förtjänar att tas på allvar. Dessutom innehöll den som bilaga förslag till visor att sjungas under färden. De flesta var dryckesvisor. Till andra upplagan arbetades största delen av detta material bort. Kvar blev dock en användbar vägvisare.

Abr. Bohlin inledde sitt arbete med en skarp kritik av tidigare vägvisare:

"I andra länder utkomma årligen, och på åtskilliga språk, beskrifningar öfver hvad der finnes märkvärdigt för en resande att se och känna. Sverige har hittills saknat ända till [nu] ett försök till en dylik Handbok för resande. Bland alla hittills utkomne vägvisare finnes neml. ingen, som mer än i förbigående, och knappast ens detta, omfattar annat än sjelfva vägrutorna, eller är annat än hufvudsakligen ett torrt register öfver desse; d.v. säga endast inneh. hvad Utg. skulle vilja anse för det *minst väsendtliga* i en dylik handbok, der vägrutorna svårigen kunna meddelas så fullständigt, och aldrig så åtskilligt, som på en god vägkarta. – Hitkommande utlänningar hafva ofta anmärkt detta såsom en besynnerlighet, och klagat att ingen mera omfattande rese-handbok finnes för ett land, hvilket i flere afseenden icke är vanlottadt på sådant, som kan locka en resandes uppmärksamhet." Utgivaren hade till slut måst ta på sig uppgiften att "fylla den angifna luckan i vår litteratur".

Kritiken är visserligen något överdriven, men träffar ändå något väsentligt hos den äldre vägvisar-litteraturen. Dess stomme hade ända sedan 1600-talet varit förteckningar över avstånden mellan gästgivargårdarna och orterna. Endast ytterst knapphändigt hade sevärheter längs vägarna, landskapens natur och historia beskrivits. Kanske hade det heller inte varit möjligt på grund av att de geografiska, naturhistoriska och kulturhistoriska vetenskaperna var otillräckligt utvecklade. I alla händelser förebådar Abr. Bohlin med sin "Handbok för resande i Sverige" 1838 den nya typ av resehandböcker, som slog igenom med järnvägarna och Turistföreningen, där vid sidan av vägbeskrivningar och uppgifter om matställen m.m. den natur- och kulturhistoriska informationen ges stort utrymme.

Fram till ca 1860 fortsatte man att producera vägvisare av den gamla typen. Redan 1825 kom dock den första resehandboken för ångbåtsresenärer på Mälaren. I "Vägi-

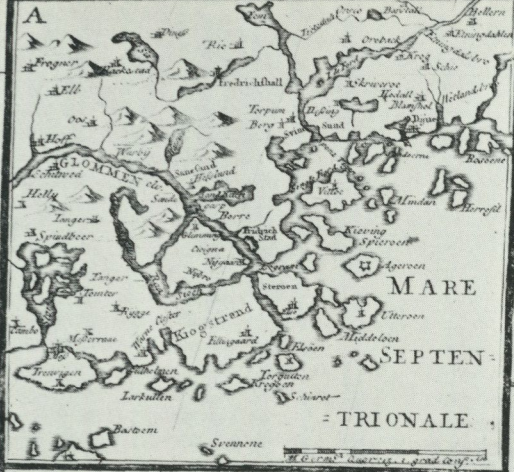
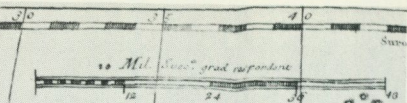
sare för resande i Sverige" från början av 1860-talet läser man så om järnvägsledernas snabba utbyggnad, om postdiligenser och ångbåtar och om verkliga tidtabeller. Ett nytt sätt att resa växte fram, baserat på järnvägar och ångbåtar i stället för på skjutsväsendet. Därmed hade de gamla vägvisarna med dess noggranna uppgifter om vägvstånd, gästgivargårdar och skjuts-taxor spelat ut sin roll.

Reskartor

Vägvisarna kompletterades ofta av väg- och reskartor. Liksom vägvisarna började kartorna utarbetas i Sverige först under 1600-talet i samband med lantmäteriet och reselivets fastare organisation. Några svaga ansatser hade visserligen gjorts på 1500-talet, t.ex. Rasmus Ludvigssons karta över Edsvägen för Gustaf Vasa och en spionkarta som upprättades för att visa hertig Johan (sedermera Johan III) vägen från fängelset i Gripsholm till utlandet. Dessa var dock undantag som bekräftade regeln.

I början av 1600-talet började astronomiska instrument införas i Sverige. År 1628 skapades Lantmäterikontoret. I 1643 års lantmäteriinstruktion gavs noggranna bestämmelser om uppmätningen av vägar. Där sades, att "landsvägarna böra prickas i sitt rätta lopp, eftersom de kröka antingen för berg, moras, åkrar eller ångar eller, av vad orsak vägen så krokigt löper, genom vilken by och på vad sida om byn, som ock noteras, varest vintervägarna löpa av sommarvägen". Alla vägar skulle anges med svart färg för att skilja dem från härads- och sockengränser, som utprickades med rött. Ytterligare bestämmelser om vägmätningar utfärdades i samband med gästgivarförordningen 1649.

Snart började lantmätarna att producera särskilda vägkartor. Ett exempel på dessa är Erik Agners karta över landsvägarna i Nyköpings län, upprättad 1683–1688. Under 1670- och 1680-talen producerades yt-

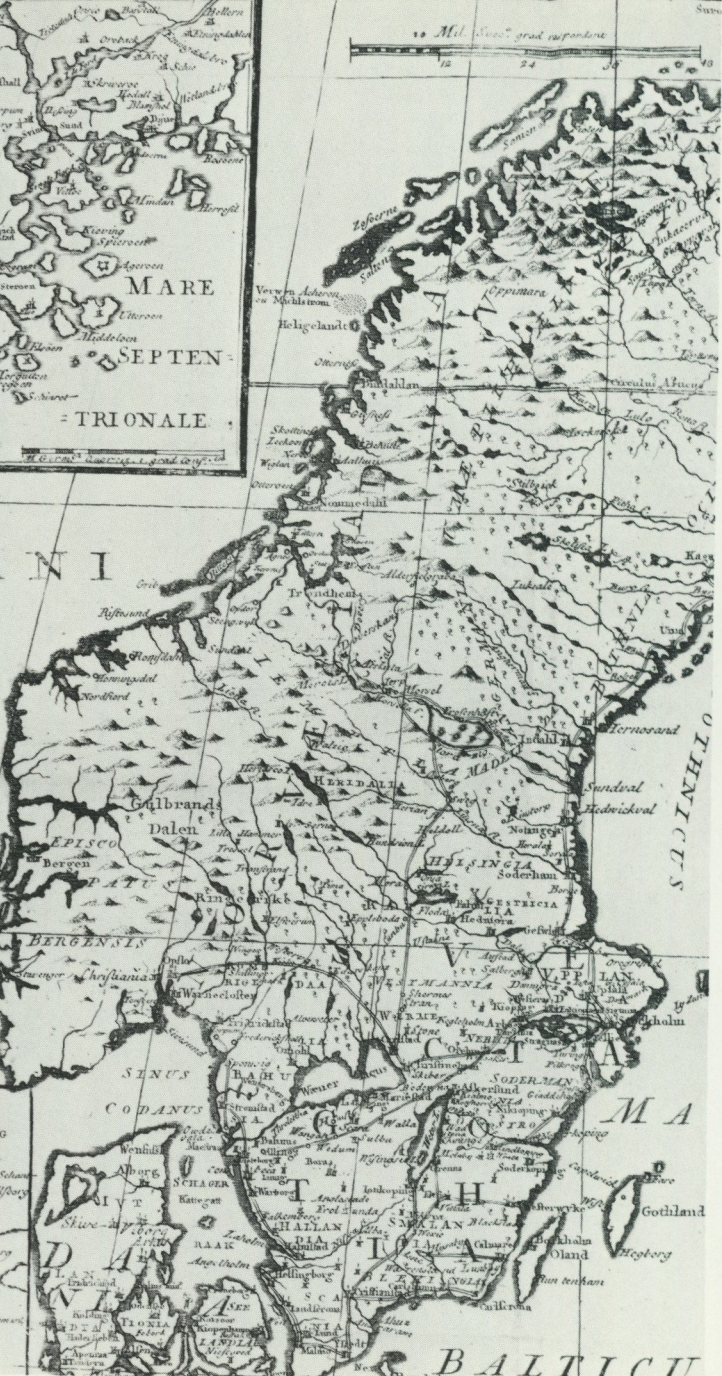
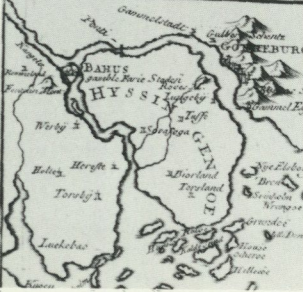
OCEANI

SEPTENTRIONALIS

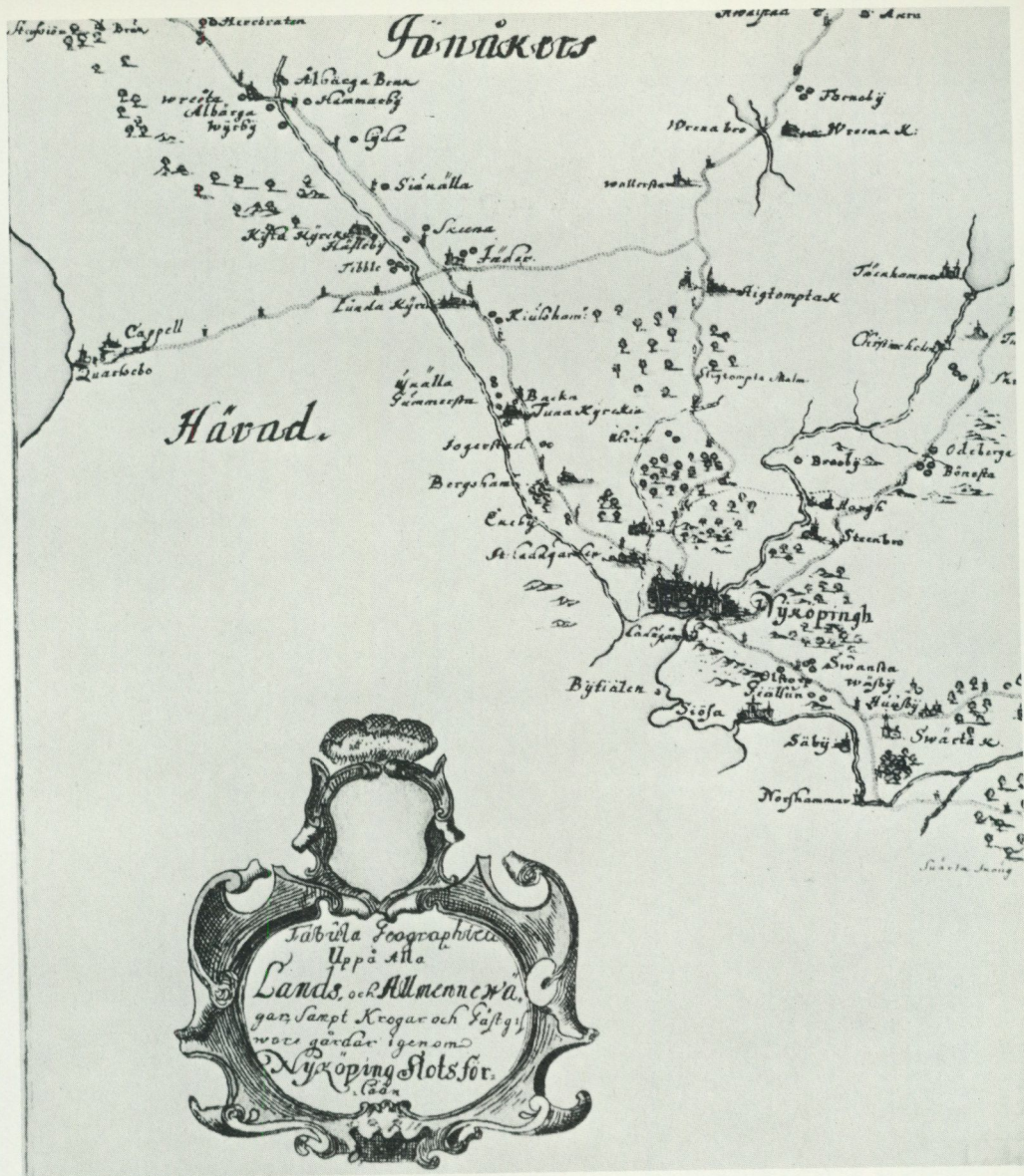
TRIONALIS

PARS

GOTHEBURGI BAHUSII ALASTRAND

BALTICU

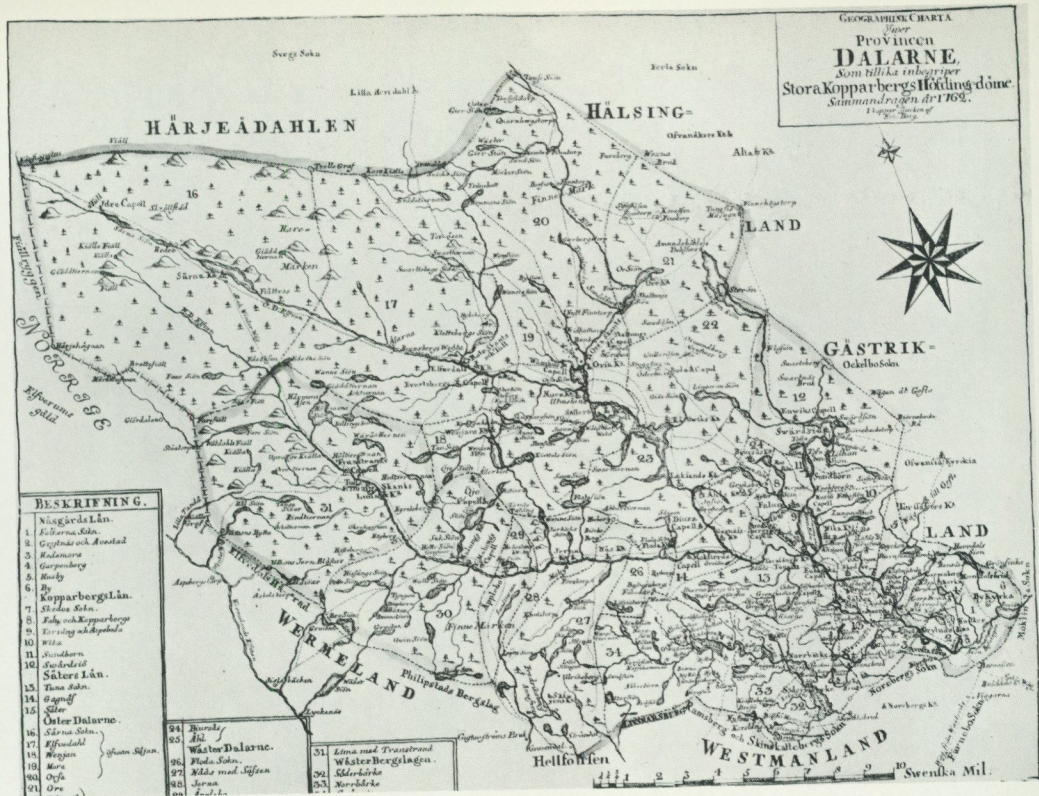

Lantmätare Erik Agners karta över landsvägarna i Nyköpings län, upprättad 1683–1688. Ur "Svenska lantmäteriet". Nordiska museet.

Vägkarta över Sverige, 1727, Efter A. de la Motraye. Nordiska museet.

Handritad vägkarta som Linné använde under sin resa i Dalarna 1734. Ur "Linnés Dalaresa", 1953.

Karta över Dalarna 1762, publicerad i Hülphers reseberättelser från Dalar-
na 1763. Nordiska museet.

terligare ett tiotal vägkartor över land-
skap, län och härad i södra Sverige.

Fram emot slutet av 1600-talet utfärda-
des nya instruktioner för lantmätarna, som
bl.a. innebar att även mindre vägar och
stigar skulle tas med på kartorna. År 1688
utgav lantmäterikontoret en första Gene-
ralkarta över Sverige med åtskilliga pro-
vinskartor. Dessa låg till grund för den
samling av 32 reskartor, som Erik Dahl-
berg år 1698 tillägnade Karl XII. I företalet
säger Dahlberg, att eftersom kungen är
”ehsom oftast förorsakat att göra åtskilli-
ge Reesor hijt och djit igenom Rijket, Så
hafwer Jagh ihopasamblat Charter af 32
Eders Kongl. Majjtz Swänska Provincier,
dee Sammanbracht uthi ett lijka format
som förmodeligen lära kunna tiäna Eders

Kongl. Majjtz på sina Reesor här uti Sweri-
ge till een och annan godh efterrättelse”.
Att kartorna inte var ett självständigt ar-
bete visas av att flera provinser saknas
(t.ex. Blekinge, Västerbotten och Norrbot-
ten). På somliga kartor anges förlagan.
Kartorna är vackert färglagda och gästgi-
vargårdarna tydligt utpickade. Däremot
saknas ofta avståndsuppgifter och vägarna
finns inte med på alla kartor.

På 1706 års General-karta var vägarna
bättre utpickade än tidigare och efter det
stora nordiska krigets slut följde en ny serie
vägkartor över olika landsdelar. Mycket li-
tet av detta kom emellertid reselivet till
godo på grund av den stränga sekretessen
kring kartorna. År 1688 utgick till lands-
hövdingarna en befallning att ta i beslag

Karta över landsvägarna i Skaraborgs län. Ur "Vägkarteboken", 1742. Krigsarkivet.

alla koncept och utkast som lantmätarna gjort så att ingen måtte "hafva tillfälle att divulgera det, som doldt hållas bör". Inga kartor fick tryckas utan särskilda order från regeringen. År 1725 inskräpdes sekretessen ånyo. Med undantag för ett par ganska dåliga utländska kartor över Sverige, av vilka en återfanns i den ovan omtalade Lehmanns europeiska vägvisare (1703 och framåt), hade således resenärer i Sverige inga kartor att tillgå. I bästa fall kunde

man, om man hade goda kontakter, få en kopia av någon äldre karta som fanns hos landshövdingen i det län, där man reste. En sådan karta medförde Linné i rockfickan på sin Dalaresa år 1734. Ett undantag utgjordes dock av Uppland, över vilket landskap Peringskiöld publicerade en karta med vägar och gästgivargårdar i sin skrift "Monumentorum Sveo-Gothicorum liber primus" år 1710.

När resandet under 1700-talet blev allt

Detalj ur vägkarta över Stockholms län. Ur "Wäg-wisare genom Stockholms Höfdingedöme", 1772. Nordiska museet.

vanligare och breddades till borgerliga kretsar är det klart att behovet av tryckta reskartor blev allt mer trängande. Tjänstemännen på lantmäterikontoret gick i spetsen för att fylla behoven. Lantmäterikontoret sökte och fick år 1735 tillstånd att gravera och utge kartor. Ett mindre anslag gjorde det möjligt att anskaffa en koppartryckpress. Goda astronomiska instrument fick kontoret genom sin internationellt berömda instrumentmakare Daniel Ekström. Anslagen till kontoret var emellertid för små för att täcka kostnaderna och överhettens intresse för saken var ljumt. Lantmäterikontorets kartor blev därför aldrig spridda i utlandet, trots att intresserade distributörer hade hört av sig.

År 1742–1745 publicerade kontoret trots allt kartor över Uppland, Västmanland, Södermanland och Närke. Tre av kartorna var graverade av Georg Biurman. Vägarna var utprickade på kartorna. Ett ganska litet antal av dessa kartor blev dock sålda och arbetet gav ingen ekonomisk vinst. Lantmäterikontorets kartutgivning stoppades så genom att inga nya anslag beviljades.

Flera tjänstemän på kontoret, som skaffat sig vana och skicklighet i arbetet, fortsatte dock att ge ut kartor på egen risk. Georg Biurman var eldsjelen i arbetet. Biurman avled år 1755. Innan dess hade han dock hunnit med att publicera en viktig vägkarta över Sverige och Finland i sin vägvisare, samt ett par Stockholmskartor och en Skånekarta.

De kartor som utarbetades under denna period bildar epok i den svenska kartans historia. Förarbetena till de tryckta kartorna samlades år 1742 i den s.k. Vägkarteboken, som finns att se på Krigsarkivet. Den innehåller 17 handritade kartblad över flertalet svenska landskap och län. Finland och Pommern saknas dock. På varje karta är vägar, gästgivargårdar och krogar angivna. I särskilda tabeller uppförs avstånden mellan gästgivargårdarna. På Södermanlandskartan finns dessutom uppgifter om vissa vintervägar och om taxor för överföring av fordon vid färjställena. På Västerbottenskartan har sommar- och vintervägen ritats var för sig.

Genom Biurmans och de andras arbete var nu isen bruten. Andra krafter kunde ta

Detalj ur S. G. Hermelins "Karta öfver Jönköpings Kronobergs och Blekinges Höfdingedöme" författad av C. P. Hällström och C. G. Forsell, 1809. Kungl. Biblioteket.

Carl XIII:s bro över Dalälven vid Älvkarleby 1825. Lavering av A. C. Wetterling (1796–1858). Foto i Nordiska museet.

vid, dock hela tiden på grundval av lantmäntarnas arbete.

Flera av de stora *resenärerna* tryckte i samband med sina resebeskrivningar kartor över de landskap de genomrest. Redan 1727 publicerade A. de la Motraye en karta över de vägar han använt under sin resa i Sverige. I M. Outhiers berättelse om sin resa i norra Sverige och Finland (tryckt 1744) finns en karta över en del av Norrstigen i nuvarande Norrbotten. Linné publicerade efter sin resa på Öland och Gotland år 1741 vägkartor över dessa landskap. Efter sin skånska resa tryckte Linné en karta där vägar och gästgivargårdar noggrannt återgavs. Hülphers publicerade kartor över vägar och gästgivargårdar i flera av sina resebeskrivningar, bl.a. i dem över Dalarna (1763), Medelpad (1771), Jämtland (1775), Ångermanland (1780), Västerbotten (1789) och Gästrikland (1793).

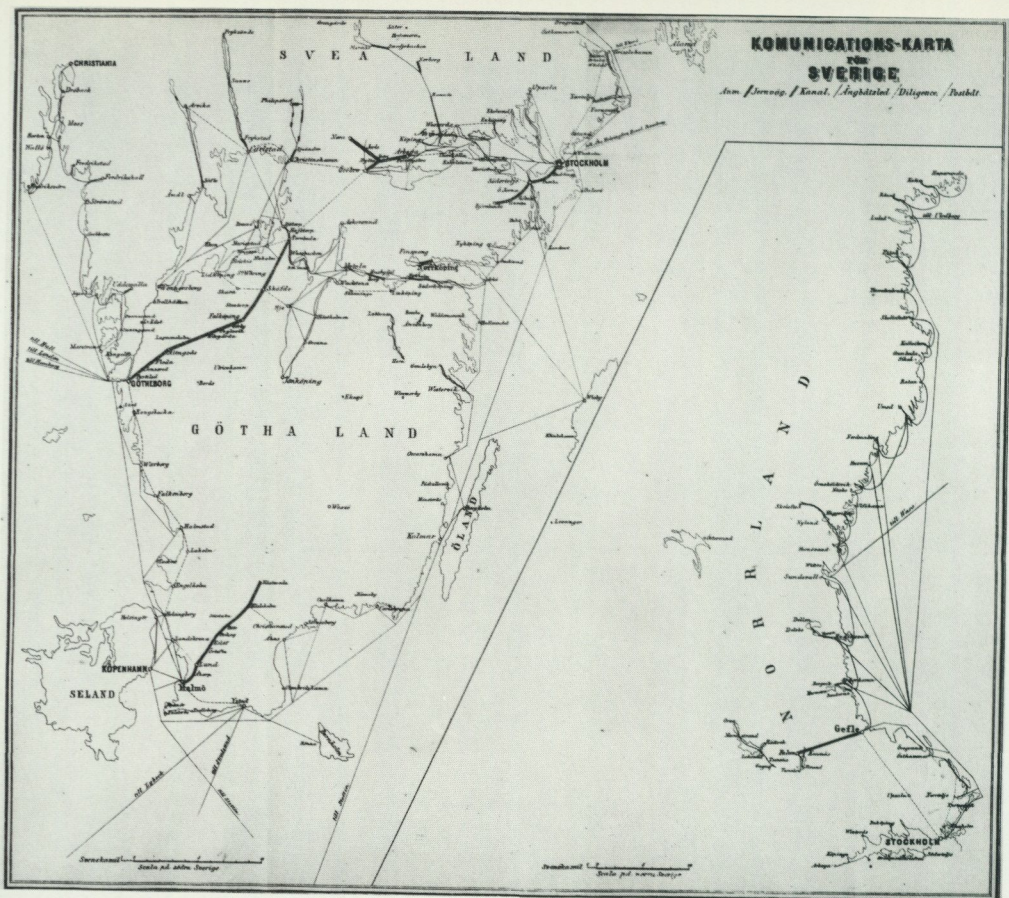
Även i *topografiska* och liknande skildringar medtogs ibland kartor över vägarna i landskapet. Peringskölds karta över Uppland år 1710 har redan nämnts. Ytterligare exempel är Oedmans beskrivning över Bohuslän (1746), Rickardssons över Halland (1752) och Bergmans över Vadsbo härad i Västergötland (1759). De bästa kartorna har troligen Gillberg i sina beskrivningar över Malmöhus och Kristianstads län i Skåne (1765 resp. 1767). De är fint färglagda och anger noggrannt både landsvägar

och mindre byvägar, liksom gästgivargårdarna. I beskrivningen över Kristianstads län anges dessutom avstånden mellan gästgivargårdarna i fjärdedels mil. Även Bagges "Beskrifning om upstaden Örebro" 1785 innehöll en vägkarta.

Vägkartor trycktes också genom *landshövdingarnas* försorg. Landshövdingen i Södermanland lät 1765 gravera en karta över detta landskap. Samma sak gjorde landshövdingen i Stockholms län 1772. Dessa båda kartor medföljde de ovan omtalade vägvisarna från respektive landskap. Landshövdingen i Västernorrlands län lät framställa en karta över Medelpad 1769 och en över Ångermanland, Medelpad och Jämtland 1771. Över Jämtland hade bergmästaren Axel Fredrik Cronstedt utgivit en karta 1763, även publicerad i Vetenskapsakademiens Handlingar. Det var denna karta som Hülphers kopierade för sin Jämtlandsbeskrivning år 1775.

När strömmen av resenärer ökade blev det åter möjligt för tjänstemännen på *lantmäterikontoret* att under en period trycka vägkartor. Åren 1779–1783 utgavs en svit på fyra kartor över landskap i södra och mellersta Sverige, senare under 1780-talet ytterligare några. I Olof Insulanders vägvisare över Gävleborgs län 1795 fanns en utmärkt vägkarta.

Antalet publicerade vägkartor ökade således under 50-årsperioden 1740–1790 ex-

Kommunikationskarta ur "Vägvisaren för resande i Sverige", 1861, med dåtida järnvägslinjer och ångbåtssturer. Kungl. Biblioteket.

plosionsartat. Ändå är det tveksamt om de i längden motsvarade behovet. Nästan utan undantag behandlade de bara ett enda landskap. Ofta publicerades de i böcker som ju förr eller senare blev svåråtkomliga för resenärerna. Dessutom var det ju opraktiskt att behöva släpa med sig en hel trave böcker och kartor för en längre resa.

Ett mycket viktigt framsteg skedde därför när G. T. Linnerhielm år 1792 publicerade sin reskarta över södra Sverige. Vägar är här ritade i sin verkliga sträckning och avstånden anges i fjärdedels mil. Länen är färglagda i olika nyanser. Bevarade exemplar av kartan i Kungliga Biblio-

tekets kartsamling visar att man ofta klippte sönder kartan i ett antal fyrkanter som klistrades på linneväv. Den kunde då vikas, stoppas i ett fodral och medföras på resan. Det var en metod som ofta kom till användning. Kartor som behandlats på detta sätt finns i KBs och Krigsarkivets samlingar från 1750-talet och framåt. Andra trycktes direkt på sidan i samma syfte. Den kände resenären E. M. Arndt, som reste i Sverige i början av 1800-talet, använde sig av Linnerhielms karta. I KBs samlingar finns ett exemplar av samma karta som använts av en borgare i Vänersborg 1807. År 1807 publicerade Laurie and Whittle i

England en "New Travelling Map of Sweden Proper, Gothland etc". Kartan visar sig vid en närmare granskning vara kopierad i detalj efter Linnerhielms karta.

För sin svenska resa införskaffade Arndt ytterligare ett viktigt kartverk, nämligen S. A. Hermelins. Mellan 1735 och 1796 hade Lantmäterikontoret haft uteslutande privilegium på att utge kartor. År 1796 fick Hermelin tillstånd att använda Lantmäterikontorets hittills som hemliga behandlade kartor samt privilegium att under femton års tid utge kartor över rikets landskap. År 1818 var samtliga landskap klara. Hermelins banbrytande kartor var inte speciellt avsedda att vara vägkartor, de var geografiska kartor, men de var mycket användbara även som res- och vägkartor. Förutom vägar utprickades även gästgivargårdarna noggrannt. I KBs samling är Hermelins kartor sönderklippta, uppklistrade på väv och nedstoppade i fodral för att användas som reskartor. Arndt säger också uttryckligen att han använde Hermelins kartor som reskartor:

"Als Wegweiser nahm ich die seit mehreren Jahren von dem Bergrath Baron Hermelin, herausgegebenen Karten über die einzelnen Provinzen mit" --- "bis jetzt sind seine Karten die besten die man von Schweden hat". (Del I, s. 110-111).

Från ungefär 1830 ökade antalet utgivna reskartor märkbart. Detta år utkom C. Akrell med en "Reskarta öfver Sverige". På denna och följande kartor lades större vikt vid avståndsuppgifterna än vid vägarnas verkliga sträckning i landskapen, särskilt när det gäller de mindre vägarna. Avståndet mellan gästgivargårdarna angavs i fjärdedels mil för att motsvara milstolparnas uppgifter. Akrells karta hade parallelltext på franska. Den trycktes även på linnebatist. Akrells karta trycktes under perioden 1830-1860 ett otal gånger, ofta år efter år. L. W. Brandenburgs "Karta öfver landsvägarne i Sverige och Norrige" och E. Åkerlands "Res-Karta öfver Svea och Götha Riken" var andra kartor som upplevde många utgåvor under denna reskartans blomstringstid. Ofta var de sönder-

klippta och uppförda på väv för att lättare kunna vikas som reskartor. År 1837 publicerade F. Schultz en lång och mycket vackert karta över segelleden från Stockholm till Göteborg genom Göta kanal.

Från 1860-talet inprickades allt oftare ångbåtslinjer och järnvägar på kartorna. Järnvägarna markerades med kraftiga färglagda linjer, som fängade ögats uppmärksamhet. Vägarna trängdes i bakgrunden. På kartan till Vägvisaren för Sverige 1862 är inga vägar medtagna.

Genomgången av äldre vägvisare och vägkartor har visat att de började utarbetas under 1600-talet i samband med den fasta-re organisation av reselivet som genomfördes efter 1649. De grundades i stor utsträckning på lantmätarnas arbete. För kartorna gäller dock att de inte fick publiceras förrän på 1730-talet. Den information som vägvisarna och kartorna förmedlade var avståndsuppgifter för vägar, vägarnas verkliga sträckning och skjutstaxor mellan gästgivargårdarna. De var således till sin form skapade av skjuts- och gästgivarväsendet och måste förändras när detta undanträngdes av de moderna kommunikationerna.

Källor

Otryckta

Krigsarkivet. Stockholm. Wägwijsare Johan Hoghusen Marche Router för Svenska armén. Handritade kartverk. Vol. 1. Erik Dahlberg. Landskaps- och länskartor.

Topografiska kartor. Sverige. II. Kommunikationskartor: "Vägarteboken" 1742.

Kungliga Biblioteket. Stockholm. Kart- och planschavdelningen. Sverige. Kommunikationer. Vägar. Allm. Före 1900.

Uppsala universitetsbibliotek. Uppsala. Handskriftsavdelningen. Westin 1016: Griepenhelm, C., Itinerarium eller Wägeböck Öfver alle de största och Förnämsta landzwägar uti Swerges Rijke Anno 1688 den 25 Maji.

- Tryckta
- Arndt, E. M.*, Reise durch Schweden im Jahr 1804. Erster Theil. Berlin 1806.
- Bagge, J. F.*, Beskrifning om upstaden Örebro. Stockholm 1785.
- Bergman, C. F.*, Oecomomisk beskrifning öfver Wadsbo Härad uti Westergöthland och Skaraborgs Höfdingadöme. Upsala 1759.
- Bjurman, G.*, Vägvisare till och ifrån alla städer och namnkunnige orter uti Svea- och Göta-Riken samt Stor-Förstendömet Finland. Stockholm 1743, Nytr. 1757. 2 uppl. 1768, nytr. 1776. Facs. utg. Stockholm 1973 med förord av Uno Lindgren.
- Bohlin, A.*, Handbok för resande i Sverige, innehållande skildringar af de särskilta provincerna och deras egenheter i geografiskt och ekonomiskt afseende ... Uppsala 1838.
- Engström, G.*, Guide du voyageurs aux carrières et mines de Suède, à l'usage des étrangers curieux, des mineurs et mineralogues. Stockholm 1796.
- Genlis, S. de*, Handbok för resande eller Manuel de Voyageur, contenant les expressions les plus usitées en voyage, et dans les différentes circonstances de la vie. Norrköping et Leipsic 1807.
- Gillberg, J. L.*, Historisk, oeconomisk och geographisk beskrifning öfver Christianstads län uti Hertigdömet Skåne, Lund 1767.
- , Historisk, oeconomisk och geographisk beskrifning öfver Malmö hus lähn uti Hertigdömet Skåne. Lund 1765.
- Hagen, B.*, Uthförliger wägh-wijsare på alle förnehmste städer genom hela Tyskland, Franckrijk, Swerge och Danmerck. Wästeråhs 1679.
- Hagström, C. P.*, Vägvisare genom Svea och Göta riken samt Storfurstendömet Finland. Örebro 1807.
- Handbok för passagerare under resor med ångfartygen på Mälaren. Tillägnad Brukspatron och Riddaren Samuel Owen. Stockholm 1825.*
- Handbok för resande i Sverige och Norrige. Med bihang, innehållande vägarne från svenska gränsen till St. Petersburg. Göteborg 1815. 2 uppl. 1820-1822.*
- Hjelpreda för resande, innehållande uträkning å skjutspenningar, marsch-router, jemte tvänne bihang. Carlskrona 1829.*
- Holmén, B.*, Geographisk tabell och vägwisare öfver Swea och Götha rike samt Stor-Fursten-dömet Finland. Stockholm 1765.
- Hülphers, A. A.*, Dagbok öfwer en resa igenom de, under Stora Kopparbergs Höfdingadöme lydande lähn och Dalarne år 1757. Wästerås 1763.
- , Samlingar til en beskrifning öfwer Norrland. Första samlingen om Medelpad. Westerås 1771. Andra samlingen om Jämtland. Westerås 1775. Fierde samlingen om Ångermanland. Westerås 1780. Femte samlingen om Westerbotten, Westerås 1789.
- , Samlingar til en beskrifning öfwer Norrland och Gefleborgs län. Första avdelningen om Gestrkland. Westerås 1793.
- Insulander, O.*, Wägwisare eller beskrifning på alle uti Gefleborgs län varande landsvägar och gästgifvaregårdar ... Gefle 1795.
- Itinéraire de Bruges (XVe siècle). i: Recueil de voyages et de documents, pour servir à l'histoire de la géographie depuis le XIIIe jusqu'à la fin du XVIe siècle. Vol 22. Appendice IV.*
- Kongl. Vetenskapsacademiens Handlingar. Vol. 24. 1763.*
- Kort vägwisare, innehållande marsch-rutor till de förnämste städer i Swerige, 2 uppl. Stockholm 1829.*
- Lehmann, P. A.*, Die vornehmst. europaeischen Reisen, wie solche durch Teuschland, Frankreich, Italien, Dännemarck und Schweden ... und was auf solche curieuses zu bemercken. Hamburg 1703. 6 uppl. 1724. 8 uppl. 1736. 11 uppl. 1755.
- Linné, C. von*, Carl Linnaei skånska resa, på höga överhetens befallning förrättad år 1749. Stockholm 1751.
- Motraye, A. de la*, Voyages du Sr A. de la Motraye en Europe, Asie & Afrique ... sur l'Italie, la Grèce, la Turquie, la Tartarie Crimée, & Nogyae, la Circassie, la Suède, la Laponie, &c. La Haye 1727.
- Ny och fullständig vägwisare genom Sveriges alla provinser, jemte underrättelser om orternas förnämsta märkvärdigheter, samt de betydliga gaste vägarne i Norrige och Finland. Stockholm 1830.*
- Oedman, J.*, Chorographia Bahusiensis, thet är Bahu-läns beskrifning. Stockholm 1746.
- Outhier, M.*, Journal d'un voyage au Nord, en 1736 & 1737. Paris 1744.
- Peringsköld, J.*, Monumentorum Sveo-Gothicorum liber primus. Stockholm 1710.
- Reichard, Mr.*, Guide de voyageurs dans le Nord comprenant le Danemarck, la Suède, la Russie. Weimar 1810.
- Richardsson, J.*, Hallandia antiqua & hodierna, thet är Hallands, et af Götha Rikets landskaper, historiska beskrifning ... Stockholm 1752.
- Schultz, F.* Karta öfver segelleden från Stock-

- holm genom Götha kanal till Göteborg. U.o. 1837.
- Warnmarck, P. O.*, Then swänske Ulysses eller en nyttig rese-book ... tillika med en wäg-wijsare öfwer Swerige och ther under liggande provin-cier. Göteborg 1709.
- Vatky, D. J.*, Schwedischer und Teutsche We-ge-Weiser. Stralsund 1703.
- Vägvisaren* för resande i Sverige. Innehållande fullständiga uppgifter rörande ångfartygs-jernvägs & diligenskommunikationerna jemte andra för resan nödiga och nyttiga upplysningar illustrerad med karta öfver kommuni-kations lederna, Stockholm. Årg. 1-4. 1862-1865.
- Wägwisare* genom Stockholms Höfdingedöme. Stockholm 1772.
- Wäg-wisare* genom Södermanlands Höfdingedö-me. Nykiöping 1763. 2 uppl. 1768. 3 uppl. 1788.
- Wägwisare* ifrån Stockholm till Norrige, med ut-satt miltal och skjuts efter twänne hästar. Fredrikshall 1814.
- Wägwisare* inom Swerige; innehållande uppgif-ter på de gästgifwaregårdar, som skola passe-ras, för att komma till de fleste städer i riket, samt afståndet dem emellan. Westerwik 1840.
- Vägvisare* inom Södermanlands län, med åtskil-lige för länet innevånare och resande bifogade nödiga underrättelser; författad år 1816 af Lands-Contoret i Nyköping. Nyköping 1816.
- Wägwisare* mellan Happaranda och Stockholm samt Öfwer-Torneå. Upptagande i korthet stä-dernas, gäst-gifware-gårdarnes och närbelä-gne ställens namn och märkwärdigheter; re-sande till synnerlig lättnad. Skellefteå 1850.
- Wägwisare* uti Swerige och Finland med uträk-ning öfwer skjutspenningarne å 8 skillingar specie milen för hwar häst ... Stockholm 1804.

Litteratur

- Allhems* bildböcker (1951-1961) och landskaps-böcker (1962-). Malmö. Värmland, 1956. Östergötland, 1958. Närke, 1960. Jämtland, 1961. Uppland, 1964. Södermanland, 1965. Härjedalen, 1968. Västerbotten, 1969.
- Bratt, E.*, En krönika om kartor över Sverige. Stockholm 1958.
- Der grosse Brockhaus*. Bd 9. Art. "Reiseführer". 16 uppl. Wiesbaden 1956.
- Danielsson, C.*, Om vägar och gästgivargårdar i Medelpad. i: Medelpad, 2 (1942).
- Enghoff, K.*, De allmänna vägarna i Malmöhus län. Historisk översikt över vägväsendets ut-veckling från äldsta tider intill år 1937 på Länsvägsnämndens föranstaltande utarbetad. Lund 1938.
- Hedar, S.*, Lantmäteristyrelsens arkiv. i: Sven-ska lantmäteriet 1628-1928. Bd 2. Stockholm 1928.
- Karl XI*s uppmarschplaner för de ständiga trupp-förbanden i det egentliga Sverige. i: Medde-landen från Kungliga Krigsarkivet, 4 (1926).
- Kulturhistoriskt* lexikon för nordisk medeltid. Bd 7. Art. "Itinerarier". Malmö 1962.
- Linné, C. von*, Linnés Dalaresa Iter Dalekarlium jämte utlandsresan Iter ad exteras och Berg-slagsresan Iter ad fodinas. Med utförlig kom-mentar. Utg. av Svenska Linné-Sällskapet och Nordiska museet. Stockholm 1953.
- Lönborg, S.*, Sveriges karta. Tiden till omkring 1850. Uppsala 1903.
- Mannerfelt, M.*, Bidrag till kännedomen om våra vägars historia. Del 2, 3, 7 och 8. i: Svenska vägföreningens tidskrift, 1930, 1931 och 1934.
- , Den svenske Ulysses. Om svenskar och ut-länningar reseliv i vårt land under gångna århundraden. i: Svenska kulturbilder, N. F. 4:7-8. Stockholm 1937.
- , Svenska vägar och stigar. Stockholm 1936.
- , Svenska vägvisare. En snabbinventering med anledning av 200-årsminnet av vår första tryckta vägvisare. i: KAK:s årsbok, 1943.
- , Vägkarteboken från 1742 - ett förstlingsverk av värde. Utblick över ett tvåhundraårsminne. i: Vägen, 7 (1942).
- , Väggors och korsvägar. Från "blekade" trän och andra primitiva ledsagare till vår tids vid-lyftiga vägmöblering. i: KAK:s årsbok, 1944.
- , Vägårdar och andra ledsagare. i: Bygd och natur, 3 (1941).
- , Västgötavägar. Bd II. Från mitten av 1600-ta-let till järnvägarnas första tid. Lund 1942.
- Svensk* uppslagsbok. Bd 14. Art. "Itinerarium". Stockholm 1950.
- Svärdson, J.*, Lantmäteriteknik. i: Svenska lantmäteriet 1628-1928. Bd 1. Stockholm 1928.
- Söderberg, T.*, Underrättelser (bl.a. om Itinera-rium de Brugis). i: Historisk Tidskrift, 1930.
- Thorselius, T.*, Lantmäteriets arbete rörande vä-gar och vatten. i: Svenska lantmäteriet 1628-1928. Bd 2. Stockholm 1928.
- Willers, U.*, Ernst Moritz Arndt och hans svenska förbindelser. Studier i svensk-pommersk hi-storiografi och svensk opinionsbildning. Upp-sala 1945.

Summary

Road Signs and Maps

The essay deals with Swedish guide books and travel maps from the 17th century until the breakthrough of modern communications in the mid-19th century.

During the 17th century, the Land Survey Office and a comprehensive scheme to map the Swedish road network were launched. The business of travelling was also more rigidly organised through the Inn Ordinance of 1649. Coaching tariffs were regulated, and mileposts indicating distances were set up along the roads. Coaching-liable peasants, innkeepers, and travellers alike were now able to pre-calculate travelling costs. To help them on their way, travellers were also gradually provided with an increasing number of guide books. They mainly consisted of lists of roads and distances between inns and coaching

stops. Only to some lesser extent they gave information on places of interest and so forth along the road. Guide books with more ample information on the local history and natural history were scarce in Sweden before the breakthrough of modern communications and until the Swedish Tourist Association was founded (middle and second half of the 19th century).

Until the 1730's the issue of maps was impeded on secrecy grounds. During the second half of the 18th century and the 19th century, a relatively large number of travel maps were, however, issued. They provided information on distances between inns, the direction of roads, and indicated the location of inns. As in the case of the guide books this type of maps changed after the mid-19th century.